

THE SYNTAX OF THE PHRASE – ESTABLISHING ELEMENTS OF ROMANIAN HISTORICAL SYNTAX BY REPORTING TO THE CURRENT ROMANIAN LANGUAGE

Carmen Livia Tudor

Assist. Lecturer, PhD, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

*Abstract*The subject we are treating in this study continues the concerns for the interpretation of some syntax language facts about the peculiarities of the syntax of the ancient literary Romanian language, concerns that started in a previous study with an analysis at the level of the syntax of the sentence, this time, however, our attention continues to be directed towards an analysis of the syntax in the phrase. The 67 Manuscript from the Library of the Romanian Academy in Bucharest remains the source text that allowed us to assess in detail these functions and syntactic relationships, the typology of the statements according to the purpose of communication, and the aspects that aim to the construction of the discourse. We mention, on the occasion of the theoretical analysis that resulted in this work, that Manuscript 67 is based on the translation from Slavonic, in the year 1764, of the book called „Ithica Ieropolitica”, the editing in Cyrillic spelling of the text belonging to the scholar monk from Putna, Vartolomei Măzăreanu.

*Keywords:*the syntax of the phrase, syntactical functions and relations, coordination, subordination, discursive construction.

Introducere

Această lucrare se înscrie într-un număr de studii aplicate, pe care le-am realizat din perspectivă lingvistică asupra *Manuscrisul 67*, aflat în prezent la Biblioteca Academiei Române din București. La baza acestui manuscris stă traducerea din limba slavonă a cărții *Ithica ieropolitica* (1764), redactarea în grafie chirilică a textului aparținându-i călugărului cărturar putnean Vartolomei Măzăreanu. Ceea ce distinge studiul de față, în cadrul analizei sintaxei limbii române literare vechi pe care ne-a furnizat-o *Ithica ieropolitica*, este palierul consacrat sintaxei în frază.

Încă nu s-a făcut o analiză complexă și exhaustivă asupra sintaxei istorice românești, poate și din cauza faptului că textele vechi au, în general, o sintaxă greoaie, în care predomină cazurile de topică inversă, frazele „arborescente” sau nedeterminate, gramatica nereușind să creeze o imagine unitară. Trecând, totuși, peste greutatea interpretării unor fapte de limbă, am observat, prin studierea nivelului sintactic al acestei traduceri integrale a textului slavon din anul 1764, că iscusitul traducător Vartolomei Măzăreanu avea în vedere în primul rând problema „adevărului textual” și abia în plan secund problema înțelegerii celor citite. Cel care încearcă astăzi, precum un cititor „cult”, să descifreze frazele scrise grăbit, dar cu precizie în manuscrisul tălmăcit în secolul al XVIII-lea, ajunge să înțeleagă și să aprecieze, pe de o parte, iscusința și creativitatea traducătorului, iar, pe de altă parte, să simtă savoarea inedit-arhaică a unui hipotext pe care îl poate evalua apoi din punct de vedere diacronic și sincron.

Analiza la nivelul frazei a fenomenelor sintactice întâlnite în limba *Manuscrisului 67*

Evidențiem în cele ce urmează câteva aspecte sintactice, instituite prin transfer lingvistic din limba slavonă în limba română, după cum ne sunt furnizate de textul *Manuscrisului 67*, ca niște fapte de limbă bine conservate din a doua jumătate a secolului al

XVIII-lea. La nivel frastic, structurile și construcțiile sintactice sunt, în general, raportabile la structura gramaticală a limbii române moderne, funcțiile de la nivelul frazei păstrând configurația cunoscută. Există și unele situații în care literalismul traducerii duce la o insuficientă coerență sintactică, apărând, de exemplu, destul de multe antepuneri și dislocări, specifice de altfel limbii savante vechi.

I. Coordonarea

La nivel frastic nu se înregistrează diferențe mari față de coordonarea la nivelul propoziției, în acest tip de raport utilizându-se, în general, aceleași elemente de relație, iar, dacă apar deosebiri, acestea vor fi scoase în evidență prin exemplele găsite în textul *Ithica ieropolitica*.

1. Coordonarea copulativă

Prin juxtapunere în frază, coordonarea este frecventă atunci când apare o enumerație, uneori doar ultimul termen fiind introdus prin conjuncția *și*: *îi îmblîndește, îi slăbește, îi mîngîie, le grăiește și-i micșurează* (4^v), *Să cercăm dară o pavăță ca aceasta nebiruită, să cercăm această aghiră tare, să cercăm această nădejde nebiruită, care iaste flică și maică a răbdării și a iscusirii, să cîștigăm nădejdea aceasta, care nu ne va rușina pre noi* (23^r).

Raportul de coordonare copulativă este frecvent exprimat prin conjuncția copulativă *și*: *Că tu mai vîrtos spre vicleșug ai învățat căile tale și în aripile tale s-au aflat sîngele sufletelor acelor săraci și acelor nevinovați și ai dzis că ești fără de păcat* (16^v), *Așa să fim fericiți întru faptele noastre și a fi întru noi dragostea ce adevărată* (21^v). În *Ithica* sunt prezente însă și situații de coordonare prin *nici*: *ca să nu cerce omul nimică de cele ce-i sînt de folos și nici să gîndească de aceste, nici să cerce și nici vra să cerce* (5^r), *care după aciaa nici de ai săi nu era slăvit, nici cu cinste mărit* (87^v). De remarcat și construcția *nici ... necum*: *nici să mînînce, necumsă să răcorească* (82^v-83^r).

Și narativ este frecvent notat în text: *Și acesta chiar au nu iaste iarăși darul lui cel prea mare?* (15^v). Cu rol narativ, mai rar întîlnit decît *și*, se înregistrează și conjuncțiile adversative *iar* (*iară*) și *însă*: *Iară cei ce vor face cele împotivitoare și vor petrece fără de învățătură, să să păzască* (57^v), *Iară au răspuns fiul* (60^r), *Însă întîi decît toate iaste răutatea* (16^r).

2. Coordonarea disjunctivă

În ceea ce privește raportul de coordonare disjunctivă, aflăm că în *Manuscrisului 67* se exprimă la nivelul frazei prin conjuncțiile *au*, *sau* și *ori*: *Oare prin ușile cele strîmte călătorim spre viață au prin porțile cele largi călătorim spre pierire?* (218^r-218^v), *de stăm sau de cădem de-a pururea um birui* (23^r), *pentru ca să-i dea agiutoriu sau cu slujba ori cu mijlocirea ori să-i deie din avuția sa* (105^r).

3. Coordonarea adversativă

Raportul adversativ se marchează prin conjuncțiile adversative *iar* (*iară*), *dar* (*dară*), *ci* (*ce*), *însă*: *De ună vreme că tu ești bătrîn, iară eu tînăr foarte, tu ești tatăl meu, iară eu sînt feciorul tău, tu ești cuprins de căruntețe, iară eu încă nici barbă nu am, drept aceia ale tale cîte le-ai dzis, toate sînt adevărate și drepte, iară ale mele să vor giudeca că sînt mincinoasă* (60^r-60^v), *precum păharul acela, care iaste aproape de oarecare margine, dară, fiind pus și păzit bine, nu cade și nu să strîcă* (96^v-97^r), *măcar de-au făcut cineva un lucru cît de mic, dar, dacă l-au făcut la vremea lui, acela mare lucru au săvîrșit* (215^r-215^v), *nu numai că ne-au lipsit de bunătățile cele vecinice, ci și toată firea au strîcat-o* (9^r), *nu-și va înfrîna linba sa, ce își amăgește inima sa!* (226^v), *naște niște pasări foarte iscusită și frumoasă, însă viața acelor pasări deodată să săvîrșaste cu viața acei ierbi* (41^r), *măcar de-ar fi cu firea ca*

tigrul, însă la școală va fi blînd ca mielul (62^v). Raportul adversativ este exprimat și prin construcțiile *nu numai... ci(ce)și*: *Și nu numai cătră casnici să fim așa, ce și cătră cei streini* (107^f), *nu numai că slobodzește de păcat, ci încă ne face și frumoși și doriți* (24^f), *ca nu numai să nu știm puterea Scripturilor, ci nici cărți ca acele să nu cercăm și să nu avem* (70^v), *acolo nu numai că nu clevețim pre cei iubiți, ci și pre cel ce clevețește îl poprim* (104^f).

4. Coordonarea conclusivă

Cel mai adesea la nivelul frazei raportul concluziv este exprimat prin elementul de relație *deci*: *Deci s-au îndoit și muncitorii, frică au cuprins pre cei ce privia și toți s-au umilit, mirîndu-să de răbdarea ei* (185^v), *Deci, știind noi că toată răutatea o urăște Domnul, să cade să nu iubim nici noi răutățile temîndu-ne de Dumnezău* (222^f). Acest tip de coordonare se mai poate realiza și prin *așadar* (*așadară*) și *dar* (*dară*): *Așadară, să cade a cinsti pre părinți cu bună știință și să fie gata a sluji părinților* (36^f), *Așadar să cade, așa să cuvine ca să ne silim și noi și să apărăm și să păzim slava altora* (179^v), *Fii, dar, tu întii bun și cu fapte bune și apoi să va afla ție prietin asemenea ție și nu te va lăsa pînă la moarte!* (122^v), *Să să păzască, dară, fieștecare și să să trezască, ca nu cumva să pierdeți un lucru scump ca acesta* (74^f), *Întru adevăr, dară, acest păhar iaste păharul mîntuirii* (99^v).

II. Subordonarea

1. Propoziția subiectivă

Regentul subiectivei este, cu o mare frecvență, un verb impersonal (*a trebui*, *a se întîmpla*, însă cel mai adesea este *a se cădea*): *și ori că trebuie să să topască și să moară de foame sau să mănînce din bucatele acele ce nu le poroncia legea lor*(192^v), *să cade să ne ispitim pre sine* (7^f), *Drept aciia s-ar căde să cercăm multe și de multe feliuri de alifii* (110^v), *Tuturor cui s-a întîmpla să citească pe această carte* (229^v). Are ca regent și o expresie verbală impersonală precum *este bine*: *bine iaste să ne îmbrăcăm în coiful credinții și a dragostei și să ne îmbrăcăm cu pavăza nădejdi* (22^f) sau verbe personale: *Că cel ce crește încă tocma din fașă, nici rău, nici bun nu iaste* (52^f), *pentru că cei ce strîng bogățiile rea: „Cu nimică nu-și folosăsc feciorii, ci încă și periciune le fac și-i lasă ca să deie răspuns pentru toate nevoile ce-au făcut ei altora* (151^v). Numărul mic de subiective cerute de verbe și expresii impersonale este ca urmare a folosirii infinitivului cu funcție de subiect: *cu mult mai lesne iaste a să învăța ceva la tinerețe* (54^f), *foarte cu greu iaste a nu cădea în nevoie*(72^f). Elementele de relație folosite sunt, în general, conjucția *să* și pronumele relative *cel ce* (*cela ci*, *cei ce* etc.), *care*, *cine*: *Cu cît dar mai mult să cade sufletului să înceapă asemenea a mulțami pentru darul său* (25^f), *Cela ci privește la strălucirea soarelui își pierde vedere ochilor săi* (11^f), *Asemenea iaste și cel ce șade și citește cărțile* (64^f), *Puțini sînt care o cîștigă pre dînsa* (7^f), *și nu are cine să-i mîngîie și nu iaste cine să-i izbăvască din mînule acelora ci le fac mari nevoi!* (182^f). De remarcat este și subiectiva cerută de adverbul cu valoare predicativă *deosebit*: *iară deosebit că sînt oarecarii care dzic niște cuvinte pierdzătoare ca aceste* (211^f).

Subiectiva apozitivă¹ este adesea prezentă în text, ca urmare a reluării subiectului prin pronume demonstrativ: *iară cela ce nu știie pre Dumnezău, după cum să cade a ști, acela iaste amăgit* (11^f), *iară cel ci iubește pe fratele său, acela întru lumină petrece și scandele nu sînt într-însul* (103^f).

2. Propoziția predicativă

Predomină în *Ithica* propoziția predicativă conjucțională, introdusă prin conjucția *că*, avînd ca regent verbul copulativ *a face*: *iară pre cele ce sînt bune le face că sînt rele și*

¹ Vezi Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 102-108.

cele drepte le face că sînt viclene (4^v), să face că iaste înțelept (169^v). Alte verbe predicative sunt mai rar folosite cu valoare de regent pentru predicative (*a arăta, a socoti, a numi, a fi*): *că măcar că el iaste nebun și nepriceput, însă să socotește pre sine că iaste înțelept și bine pricepătoriu și măcar că iaste fără de orînduială și netemător de Dumnedzău, însă să arată pre sine că iaste temătoriu de Dumnedzău și cu fapte bune (4^v-5^r), nu ne rușinăm a numi pe somn că iaste odihnă (82^v), și numi pe înțelepciune că iaste căruntețe (64^v), care aciași iaste ca cum s-ar lepăda și de credință (156^v)*. Predicativele care îl au ca regent pe *a se numi* sunt considerate arhaice încă de la jumătatea secolului al XVII-lea². Se înregistrează în text și predicativa introdusă prin prepoziția *de* urmată de verb la indicativ: *îi fac de le iaste tocma pre voia lor (63^v-64^r), gioacă-te cu dînsul și te va face de vei plînge! (53^r)*.

3. Propoziția atributivă

În text este prezentă atributiva introdusă prin pronumele relative *care, ce, cel ce* și adverbele relative *unde, cînd, cum, cît*. Pronumele relativ *care* prezintă, pe lîngă forma invariabilă și alte forme, variabile, specifice limbii române vechi (*careea, carele, carii*): *spre povățuirea și folosul celor tineri, careea s-au alcătuit și s-au făcut în sfînta și marea lavră Pecérsca (1^v), Pomul carele nu înflorește nu va face roadă, așa și omul carele nu să va învăța de mic, la tinerețele lui, apoi măcar de-a și îmbătrîni, însă cinste nu va avea după cum să cade (73^r), Sînt mulți oameni de aceștia și încă foarte mulți și fără de număr, carii pentru somnul cel peste măsură, adînc și fără de vreme cad în grele nevoi (81^v)*. În unele cazuri, prepoziția *pre (pe)* lipsește atunci cînd elementul de relație *care* are funcție de complement direct: *ca să nu fim streini de atîte bunătăți care le-au făgăduit celora ce-l iubăscpe Dînsul(20^r-20^v)*.

Ca element de relație pentru atributivă, pronumele relativ *ce* este folosit uneori și sub forma *ci*: *urma vulturului ce zboară în aer, drumul sau cărarea a șarpelui ce să tîrește pe puiatră, cărarea corăbii ci înoată în mare și drumul omului întru tinerețile lui (3^r), Chipul și asămănarea a dragostii lui Dumnedzău ce-i desăvîrșit cătră oameni (17^v)*. Pronumele relativ *cel ce* introduce rar o atributivă: *și toate patemile și abaterile cele ce ne leagă pre noi cătră păcat, cu sabia trezvirii să le tăiem fără zăbavă (20^v), și nime nu poate a afla mai iubit decît pre copilul cel ce să rușinează (73^v)*. Adverbele relative introduc, în puține cazuri, atributive în text: *și arăta și porțița deschisă, pe unde au fugit tînărul acela (184^r), diminețile, cînd mergeam în cetate (91^v), ci fieștecine să știe aceasta, cum că Scripturile cele dumnedzeești neasămănanate sînt mai mari decît toată știința și decît toată învățătura (69^r-69^v)*. De remarcat și atributiva introdusă prin *de* cu valoare de pronume relativ: *Sînt oarecarii de să îndreptează cu aceasta, dzicînd (67^v)*, opțiune discursivă păstrată în scrierea lui V. Măzăreanu.

4. Propoziția completivă directă

Completiva directă este introdusă în scrierea studiată printr-un număr mare de elemente de relație. Exemplificăm mai întîi conjuncțiile *că, să, ca să, de:dacă vede că greșește altul, foarte să pornește asupra lui (4^v), Acia poroncește ca să fii îndestulat (10^r), nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învățat și certat (59^v), dar să vădz de să vor sfîrși sau nu (183^r)*. Construcțiile cu *de* + indicativ sunt puține: *au poroncit de-au pus o spîndzurătoare înaltă ca să spîndzure pe Mardohéi (198^r)*. Completiva directă apare introdusă în *Ithica* și prin locuțiunile conjuncționale *cum că* și *cu cît că*: *Răspundz pentru cea dintîi cu îndoire, iară pentru al doilea cu bună înștiințare, cum că niște răspunsuri ca aceste ale copiilor sînt mincinoasă (54^r), Cu cît că eu am fost împotivitoriu și nesupus părintelui meu și cum c-am trăit făr de orînduială, eu aceasta nu o tainuiesc (59^r-59^v)*. Apoi,

² Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica...*, p. 379.

pronumele relative care introduc o completivă directă sunt *cine, ce, cel ce, care* și *cît*: *Fu întrebat Socrát cine poate pre pămînt să trăiască cu pace* (206^v), *nu știm cine le va putea număra acestea* (213^f), *ne învață pre noi ce cînte să dăm părinților noștri* (34^f), *Că nu înțeleg cele ce lucredzu, că fac cele ci nu le voiesc și cele ce-mi sînt urîte* (9^v), *Dintru aceste doao însuși își alege care iaste mai de folos sufletului tău* (10^v), *Nici știm cît știm, deși știm ceva* (68^f), *Vedzi cît iaste de trebuincioasă răbdarea în tot locul și cît iaste de rău a să întoarce iarăși la faptele cele viclene!* (223^f). Cu un număr mai redus de ocurențe se înregistrează completive introduse prin adverbele relative *unde* și *cum*: *întru întunerec îmblă și nu știi unde merge* (103^f), *și îndată au uitat cum au fost* (226^f) sau prin locuțiunea adverbială *în ce chip*: *Să ascultăm cătră aceasta în ce chip sfătuiește Ierimîia Proroc pre cei ce să țin de această rătăcire* (52^f). În ceea ce privește topica, completivele directe sunt așezate, de regulă, după verbul regent. Rar, completiva directă precedă regenta: *Cu cît că eu am fost împotivitoriu și nesupus părintelui meu și cum c-am trăit fără de orînduială, eu aceasta nu o tănuiesc* (59^f-59^v).

5. Propoziția completivă indirectă

Completiva indirectă este marcată prin aceleași elemente regente ca și completiva directă, diferența făcîndu-o specificul verbului regent. Astfel, se înregistrează ca elemente de relație conjuncțiile *să, ca să, de, căci că*: *Pentru aceasta tot cela ce vra să fie mai bun iaste datoriu să urmedze celor mai bune, să să depărteze de însuși voința* (6^f), *temîndu-să ca să nu să lipsască de înfrumescarea sa* (25^f), *și îl arată urît tuturor oamenilor pentru că, cela ce să amestecă în cele streine, pre sine să vadește căci că nimică bun nu socotește pentru sine* (175^v). Sunt atestate, ca și în cazul completivei directe construcțiile cu *de* + un verb la indicativ, în locul infinitivului: *să silește de vorbește* (72^f), *ci încă și slava cea bună a multora mă silesc de o micșuredzu* (176^v), precum și locuțiunea conjuncțională *cum că*: *el cugetă în gîndul său cum că iaste mare și puternic* (137^v). Situațiile în care completiva indirectă este introdusă prin pronume relativ (*cel ce*) sunt puține: *Adu-ți aminte de cei ce-au fost cu mult mai vrednici decît tine* (197^v), la fel ca și cele introduse de adverbe relative (*unde, cum*): *ci mai mult ni să cade să ne înștiințăm de unde au ieșit începutul acestora* (134^v), *O, de-ar gîndi aceasta cei ci adună avuții, cum și în ce chip își adună foc pre capul său* (150^v). Topica completivei indirecte este fixă, aceasta fiind așezată după verbul regent.

6. Propoziția circumstanțială de loc

Acest tip de propoziție poate fi introdusă prin adverbele relative *unde* și *încotro*: *mergem unde nu știm, ádecă acoló unde ne trag pre noi însuși voința noastră și patimile noastre și sîntem întru întunerecul necunoștinții* (26^f), *pentru că de unde nu nădăjduim, de acoló de multe ori sîntem furați* (28^v), *le întorc cu o cîrmă foarte mică încotro îi iaste voia cîrmaciului* (73^f), *care pleacă inima stăpînilor încotro îi iaste voia lui* (195^f), prin adverbele compuse nehotărîte *oriîncotro* și *oriunde*: *și oriîncotro ar merge acela, acoló vor fi și ei împreună cu dînsul* (142^f), *amestecă și pierde toate, că oriunde petrece, nevădzut iaste* (24^f), *oriunde a petrece dragostea cea desăvîrșită, acoló nu numai că nu clevetim pre cei iubiți, ci și pre cel ce clevetește îl poprim* (104^f). În multe situații se înregistrează corelativul *acolo*. Topica subordonatelor circumstanțiale de loc este liberă.

7. Propoziția circumstanțială de timp

Elementele prin care se relaționează cu regenta sa propoziția circumstanțială de timp sunt varietate. Atunci cînd acțiunea din regentă este anterioară, se folosește structura în componența căreia intră adverbul *înainte* (*mai înainte să*): *Precum vă iaste voia să vă facă voao oamenii, mai înainte să le faceți voi lor* (174^f), iar pentru a exprima limita superioară a anteriorității se folosesc formații cu prepoziția *pînă* (*pînă cînd, pînă ce, pînă*): *Drept acia,*

*pînă cînd vor sta întregi faptele cele bune, pînă atunci va petrece și prieteșugul cel adevărat (118^v), pînă ce va trece ceriul și pămîntul, o iotă sau o cirtă nu va trece din lege (27^f), nici otrava n-o dau pînă n-o îndulcesc cu miere (129^v), pînă n-um dovedi desăvîrșit, să nu ne încredem în cuvintele cuiva (182^v). Dacă acțiunea din regentă este simultană cu cea din temporală, atunci circumstanțiala se introduce prin *cînd*, *cît*, *numai cît*, *de ună vreme că*: *cînd începe a grăi pentru tinerețe, necunoscătoriu să arată pre sine (3^f), iară cînd erai mic, te-am lăsat de-ai crescut în voie (60^f), o maică a unui oștean, numai cît ș-au vădzut feciorul că iaste viu, de mare bucuriie îndată au murit (38^f), pentru aciia, cît a trăi el, n-oi aduce răutate asupra lui (99^f), că, numai cît vine dragostea, îndată să răsipăsc toate (104^v), cît um trăi, să cade să petrecem întru aceasta (147^f), și cu slugile cele peste trebuință, căroră [de ună vreme că mănîncă pita ta] ești datoriu să le plătești simbria după tocmală! (149^f), ci de ună vreme că curge neîncetat, tuturor iaste de folos și mare laudă are (216^f). Corelativul atunci este uneori folosit: *cînd vedzi că iaste cîștig de dobîndă, atunci nici de o minciună nu te lepăda! (10^f).***

Cînd acțiunea din regentă este posterioară acțiunii din temporală, circumstanțiala este introdusă prin *cînd* și *după ce*: *Cînd va lua Dumnezău sufletul mieu, îngroapă trupul mieu (41^v), iară, cînd ș-a săvîrși și ea vremea vieții sale, vei îngropa-o lîngă mine! (42^f), iară, după ce a muri tatăl său, să fie el moștenitoriu (61^f). Topica temporalei este liberă, însă predomină antepunerea acesteia.*

8. Propoziția circumstanțială de mod

Circumstanțiala de mod este marcată prin elementele de relație *că*, *cum* (folosit rar pentru a introduce o modală), *precum*, *după cum*, *în ce chip*, *cît*, *după cît*: *să socotește pre sine că iaste înțălept și bine pricepătoriu(4^v), toți scurtarea vieții și nestătorniciia cum să cade le închipuiesc (203^v), precum sînt îngreueți la stomahul lor de multa băutură și mîncare, așa și în inima lor nici decît nu pot să fie nicio taină (138^f), și să fie gata a sluji părinților, după cum iaste orînduiala cea bună vreme și după cum să cade (36^f), pentru că, în ce chip iaste păharul strîcat, toate cele ce sînt în lontrul lui să varsă și să prăpădesc (96^v), eu cît pociu mă silesc de o îndoiesc și o întreiesc (176^v), căci că tot iubitoriu [după cît dzice Platón]iaste orb întru iubirea sa (134^v-135^f). Circumstanțiala de mod este introdusă și prin structurile *ca cum* și *ca cînd*: *însă el, ca cum ar fi afară din lume, își petrece viața de-a pururea fără de nicio nevoie (64^f), iară Iósif, ca cum n-ar pătîmi nimic, încă spuné tătîne-său visuri (87^v), petrece fără de scîrbă ca cînd n-ar fi făcut niciun rău (5^v), Hainele lor sînt rumte, casăle lor urîte, masa necurată, femeia și copii lor ca cînd ar fi venit di pe o cale foarte departe (160^f).**

În multe situații se înregistrează corelativele *asa și asa și*: *Precum ruginește arama, așa ruginește și răutatea lui (128^v), precum după liniștea cea mai mare vin valurile cele mari, așa și după prieteșugul cel mai tare să fac niște vrăjbi și pizme nevindecate (127^f). Circumstanțiala de mod comparativă poate fi recunoscută, adesea, prin *decît* urmat de conjunctiv: *Nu iaste bine, dzice, omului supt soare, fără decît să mănînce și să bea și să să veselească (82^v), mai bine să să stîngă soarele decît să să lipsască de prietini (115^v) sau indicativ: Adu-ți aminte de cei ce-au fost cu mult mai vrednici decît tine și puté mai mult decît poți tu acmu (197^v) și foarte rar prin *de*: *însă suferim huietul clopotelor și de multe ori, stînd în beserică, cu dragoste le ascultăm glasul lor, mai vîrtos de cînd ședem culcați pe pat (53^v).* Topica modalei este liberă.**

9. Propoziția circumstanțială consecutivă

Propoziții consecutive sunt introduse prin *că*, *de*, *cît* atunci cînd acțiunea este prezentată ca reală: *Această faptă a lui au fost plină de cinste și de dragoste, ci încă ascultă și dulceța cuvintelor lui, că au dzis (36^f-36^v), dacă ne face noao credința de să usucă*

marea(22^v), *iară la tălcuiri atîta au fost desăvârșit cît și alte țări să minuna de dînsul*(3^r), *pentru că de multe ori atîta să pierde adevărul, cît nici măcar urma lui nu să arată* (75^r), dar și prin *ca să ori cît să*, atunci cînd este prezentată o acțiune realizabilă: *Să cade, dară, a ne socoti întru sine cum împlăm, ca să nu călătorim nici în dreapta, nici în stînga, mai mult de cele ce ni s-au porocit de la Domnul* (28^v), *pentru aceia averea lui miie mi să cade, ca să mă pociu chivernisi în viața mea* (58^v), *și nimică nu iaste într-însul atîta de înviforat cît să-l poată mișca sau tulbura* (206^v). În ceea ce privește topica, aceasta este fixă, propoziția consecutivă fiind, firește, postpusă regentei.

10. Propoziția circumstanțială cauzală

Elementele de relație prin care circumstanțiala de cauză se leagă de regenta ei sunt *că*, *căci*, *căci că*, *fiindcă*, *pentru că*:(*nădejdea*)*nu rușinează că dragostea lui Dumnedzău s-au vărsat în inimile noastre* (23^r), *și acest lucru nu iaste fără de folos, căci aceasta și Domnul au învățat-o oarecînd* (40^v), *ci și acesta păcat iarăși a tătîne-mieu iaste, căci că încă fiind eu copil mic, nici el nu m-au certat, nici m-au învățat, nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învățat și certat* (59^v), *nu iaste vicleșug într-însul nici stînbătate, căci că de-a pururea să bucură pentru adevăr* (122^r), *apoi să te gătești a face altora hulă și ocară și și lipsire de avere încă să cade a o priimi cu bucurie, fiindcă sîntem datori a ierta* (94^r), *Toate aceste numai cît sînt o asemănare, iară nu lucru fiitoriu pentru Dumnedzău, pentru că dăruiește nu cu mînule, ci cu iubirea de oameni* (12^r), *nu dzic puterea cuvintelor pentru că nu le știu* (27^r), *Așa sînt și sufletele acestora, căci că simeția lor iaste deșartă și cu întîmplarea surpării cad gios, pentru că omului celui mîndru i să cade a fi și neputincios* (96^r). Topica propoziției circumstanțiale de cauză este liberă, însă predomină cauzalele postpuse regentei.

11. Propoziția circumstanțială de scop

Propoziția circumstanțială de scop este introdusă, de regulă, prin conjuncția *ca să*: *Acela să ducé la giungherea de mîna tătîne-său, ca să să arate ispitirea credinții părintești, iară acesta cu sfatul părintesc au venit la moarte, ca să strîce vrajba și să strîce moartea și pre noi să ne facă prietinii lui* (18^r), *au porocit de-au pus o spîndzurătoare înaltă ca să spîndzure pe Mardohéi* (198^r). Acest tip de circumstanțială mai este introdusă în *Ithica* și prin locuțiunea conjuncțională *pentru ca să*: *iară pentru învățătura lor, pentru ca să trăiască cu fapte bune, nici a gîndi nu vor* (50^r), *cîtă iscusire li să cade de-a pururea să aibă pentru ca să putem cunoaște feliurile despărțirii și a deosebirii, ádecă, care ne iaste prietin, care ne iaste vrăjmașu, sfetnic, ocărîtoriu, agiutătoriu și amăgitoriu* (110^r). Puține situații înregistrează circumstanțiala de scop introdusă prin conjuncțiile *să* sau *de*: *nici altora n-au vrut să mă deie să mă fi învățat și certat* (59^v), *Așa de iubit a grăit Domnul cătră noi, numai de vom face voia lui* (45^r-45^v). Pentru circumstanțiala de scop negativă se folosește ca element de relație *ca nu cumva să*: *la cele viitoare foarte bine și cu bună deșteptare să o întindem și să o păzim și foarte să ne păzim de aceasta, ca nu cumva să adormim întru moarte* (84^r). Se înregistrează în text un singur exemplu în care circumstanțiala finală este introdusă prin *doară*, fiind urmat de verb la modul condițional-optativ: *iară un vultur într-acea vreme ducea o broască cu țist, purtîndu-o prin aer și căuta doară ar vedea o piatră să sloboază de sus broasca cea cu țist* (211^v-212^r). Topica propoziției circumstanțiale de scop este liberă, predominînd finalele postpuse regentei.

12. Propoziția circumstanțială condițională

De cele mai multe ori acest tip de propoziție este introdusă prin conjuncția *de*: *De stăm sau de cădem, de-a pururea um birui* (23^r), *cei ce cîștigă un prieteșug ca acesta, de trăiesc și departe unul de altul, însă sînt înceți întru gînd, ca cum ar fi amîdoi un trup și de-ar trăi în sărăcie, însă sînt ca și cei îndestulați de toate* (122^r-122^v). Condiționala este

introdusă frecvent și prin conjuncția *dacă*: *dacă vede că greșește altul, foarte să pornește asupra lui* (4^v), *dacă sînt toate deșărtăciuni și deșărtăcine, pentru ce s-au și făcut?* (204^r). Puține situații surprind ca element de relație pentru condițională structura *cît că*: *numai dacă văd cu ochii sau numai cît că aud cu urechea, cît că giudecă alții cele strînbe ca cum ar fi adevărate, ei îndat strîgă, ohteadză* (109^v). Condiționalele introduse prin adverbul relativ *cînd* au întotdeauna nuanță temporală: *cînd vedzi că iaste cîștig de dobîndă, atunci nici de o minciună nu te lepăda!* (10^r), *ci acesta, care toate le stăpînește, de la cine ia cînd ia?* (12^r). Topica propoziției circumstanțiale condiționale este liberă. Cele mai multe situații atestă, însă, antepunerea condiționalei. În unele cazuri, se înregistrează și intercalarea propoziției condiționale între elementele propoziției regente: *Greșind cel bogat, are mulți sprijinitori și agiutători și-l îndreptează, făcîndu-l că iaste drept, iară cel sărac, dacă greșăște, îndată îl îngrozăsc și-l ceartă și nici loc nu-și află* (126^r).

13. Propoziția circumstanțială concesivă

Propoziția circumstanțială concesivă este frecvent recunoscută în text prin elemente de relație grupate în jurul adverbului *măcar* (*măcar că, măcar de, măcar chiar de, măcar că să*): *că măcar că el iaste nebun și nepriceput, însă să socotește pre sine că iaste înțălept și bine pricepătoriu* (4^v), *măcar că nu sînt vrednici, însă de-a pururea să silesc să-și adaogă statul său de un cot și nu cu catalige* (94^v), *măcar de-am trăi între oamenii cei buni și adevărați, însă și acolô mare purtare de grije să cade să avem* (110^v), *Drept aceia, măcar chiar de ne-ar fi la putință, însă nimăruia să nu răsplătim rău pentru rău* (80^v), *Asemenea iaste și cel ce șade și citește cărțile, că măcar că să află în mijlocul valurilor, însă el ca cum ar fi afară din lume* (64^r).

Circumstanțiala concesivă este introdusă și prin pronumele și adjectivele nehotărîte *oricare, oricine, orice, oricît*: *oricare dintre noi ar fi cuprins cu prihana nesăvîrșirii, îndat și cu mare silință [...] să te silești să te speli* (134^r-134^v), *măcar oricine ar fi și orice orînduială de boierii ar avé, însă, dacă va păzi întreg acest păhar mîntuitoriu, ca cum ar măsura cu palma, își știiie toate dzilile sale* (97^r), *Oricîți vor lucra țiiie cevași, în grabă le plătește și sinbriia argatului tău să nu o lași înaintea ta* (42^v), *unul ca acela să știiie că, oricîte va face, nimică nu va spori* (216^r).

Deși, folosit cu valoare concesivă, reprezintă o inovație în a doua jumătate a secolului al XVII-lea³: *Noi, deși cetim, dară nu înțălegem și ce folos um avé noi dintru aceia?* (67^v-68^r), *Nici știm cît știm, deși știm ceva* (68^r). Conjuncția *deși* este rar folosită în text. Topica circumstanțialăi concesive este liberă, dar este frecventă antepunerea acesteia.

14. Alte propoziții circumstanțiale

Semnalăm prezența prin puține ocurențe în scrierea studiată a unor propoziții subordonate de tipul:

- Instrumentală, introdusă prin pronume relative precedate de prepoziții: *Nimică altă nu iaste mai cunoscut și nimică nu iaste mai adevărat și mai drept cu care să să poată cunoaște creștinul cel adevărat decît soglasiiia gurii cu a inimii lui* (77^v);
- Circumstanțială sociativă, marcată prin pronumele relativ *cel ce* precedat de prepoziția *cu*: *Pînea ta o mănîncă cu cei flămîndzi și cu cei ci cer și din hainele tale îmbracă pre cei goli!* (42^v), *Cu cei ci să bucură, să ne bucurăm, cu cei ci plîng, să plîngem* (111^v);
- Circumstanțială opozițională (în rare situații, deoarece raportul de circumstanță opozițională este exprimat în general la nivelul propoziției), introdusă prin *în loc ca să*: *în*

³ Vezi Constantin Frâncu, *Gramatica...*, p. 395.

loc ca să ne punem noi sufletele pentru dînșii, iară noi cercăm ale lor suflete și mai înainte de moartea lor îi ucidem și tainele lor le arătăm aieve (124^f);

– Circumstanțială cumulativă, cu o singură ocurență, marcată prin *necum să* ca element de relație care introduce o propoziție de acest fel: *nici să mănînce, necumsă să răcorească* (82^v-83^f);

– Circumstanțială de excepție, întîlnită prin elementele de relație *deosebit de*, *deosebit că* și *fără decît*: *iară de va trece cineva cu vederea pre părinții săi, deosebit de naște nevoi ca aceste, unul ca acela să știe* (41^f), *iară deosebit că nu numai cînd trăiesc aproape, ci de-ar fi trăitori și printr-alte țări, măcar cît de departe, ei tot așa or fi* (116^f), *și toată viața lor altă nu iaste fără decît de-a pururea să vor acufunda* (64^v). Situațiile înfățișate prezintă ambiguități.

15. Particularități ale discursului

Printre cele mai evidente particularități discursive se remarcă folosirea frecventă a propoziției incidente: *Tuturor faptelor sufletești, dzic, a cunoștinții, și a socotinții, a aducerii de aminte și a altora, au adus tuturora nesăvîrșirea* (9^f), *Aceiași și Ioán, învățătorul cel mai vestit al dragostii, întărind, dzice* (14^f-14^v), *Această greutate, dzice, nu mă ostenește pre mine* (36^v). Apoi, adesea se înregistrează în *Ithica* propoziții exclamative: *O, ce iubire de oameni a lui Dumnedzău, o, ce necunoștință a noastră ne minunează pre noi și acea întîmplare ne nevoiește pre noi peste măsură să ne mirăm!* (18^f), *Calea vieții aceștia, fără de povătuitoriu și fără de ducătoriu de mîna, calea aceasta pre care, o, cîți de mulți tîlhari sînt! O, cîți răpitori sînt și de multe feliuri fieră cumplite și cărări largi care duc într-altă parte!* (26^f), și interogații: *Puțin lucru iaste acesta? Dară noi ce vom pătimi atunci cînd va grăi cătră noi cu mînia sa?* (20^f), *Spune-mi mie de iaste bólnav copilul, au de pătimește, au nu toate acestea pătimăsc și părinții lor? Și cine poate să numere ostenele lor?* (38^v), *ci este mai amar decît aceasta?* (55^f). Sunt inserate în text paranteze pentru a delimita sursele citate: *[după aceea, același Ioán Zlatoust dzice cuvînt de învățătură]* (31^v), sau pentru a insera unele adăugiri care cuprind observații sau explicații: *[cu care sînt împreună preînțălepciunea, curățeniia și răbdarea și dreptatea și în scurt, să dzic, toată adunarea faptelor celor bune]* (15^v), *[ci și din asemănare învață]* (31^v).

În munca de traducere a textului *Ithica ieropolitica* sunt fundamentate anumite tipare de construcție discursivă, fapt ce presupune stabilirea unor figuri sintactice prin care se exprimă exclamația, interogația, afirmația, negația construcțiile incidente specifice oralității populare, modalizarea, repetiția, insistența etc. Toate aceste aspecte ale construcției discursului menționate mai sus își găsesc o bogată reprezentare nu numai în *Manuscrisului 67*, ci și în alte scrieri ale arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, analiza lor punînd în prim plan contribuția acestui neobosit cărturar la etapa firească de maturizare a sintaxei limbii române în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

BIBLIOGRAPHY

- Avram, Mioara (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Dragoș Elena, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
- Frîncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.
- Gheție, Ion, Chivu, Gheorghe (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul alXVIII-lea (1688-1780)*, Editura Clusium,, Cluj-Napoca, 2000.

- Gheție, I. (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, București, 1997.
- GA2 = *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1966.
- GLR2 = *Gramatica limbii române*, vol. II, coordonator Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, București, 2008.
- Ms. 67 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc, cota 67, conține traducerea integrală a lucrării *Ithica ieropolitica*, efectuată după slavonă de arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, în anul 1764.
- Stan, Camelia, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București, 2013.
- Teodorescu, Ecaterina, *Propoziția subiectivă*, Editura Științifică, București, 1972.
- Todi, Aida, *Elemente de sintaxă românească veche*, Editura Paralela 45, Pitești, 2001.
- Tudor, Carmen, Livia, *Vartolomei Măzăreanu, Ithica ieropolitica (Ms. BAR 67). Ediție de text și studiu filologico-lingvistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2018.